

РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Система підготовки кадрів для туризму, сформована в Україні за часи незалежності, розглянута в динаміці ліцензійного процесу даних освітніх послуг та за рівнями підготовки. Основна увага приділена регіональному аналізу на відповідність ліцензійних обсягів підготовки фахівців з туризму, рівню розвитку галузі туризму та потребам організаторів туристичної діяльності.

Ключові слова: підготовка кадрів, туризм, ліцензійний процес, акредитація.

Система подготовки кадров для туризма, сформированная в Украине за времена независимости, рассмотренная в динамике лицензионного процесса данных образовательных услуг и за уровнями подготовки. Основное внимание уделено региональному анализу на соответствие лицензионных объемов подготовки специалистов по туризму, уровню развития отрасли туризма и потребностям организаторов туристической деятельности.

Ключивые слова: подготовки кадров, туризм, лицензионный процесс, аккредитация.

System of personnel training for tourism, formed in Ukraine for times of independence, considered in the dynamics of the licensed process of these educational services and after the levels of preparation. Basic attention is spared a regional analysis on accordance of the licensed volumes of preparation of specialists on tourism the level of development of tourism industry and necessities of organizers of tourist activity.

Key words: personnel training, tourism, licensed process, accreditation.

Постановка проблеми. Туризм належить до тих видів діяльності, де, за крилатим висловом, «кадри вирішують все» і від рівня їхньої підготовки, професійності залежить кінцевий результат діяльності кожного суб'єкта туристичного ринку. Менеджери, екскурсоводи не тільки забезпечують виробничий процес і його кінцевий результат – прибуток, а й формують імідж країни. Саме тому одним із важливих компонентів державної туристичної політики має бути кадрова політика і її складова – система підготовки кадрів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми підготовки кадрів в першу чергу вбачаються в якості освіти, її відповідності запитам вітчизняних працедавців та рівню вимог міжнародного туризму, оскільки, в силу своєї глобальності, національний туризм орієнтований на світові стандарти і в першу чергу підвладний одному з базових принципів постіндустріального глобалізованого суспільства – принципу вільного руху робочої сили. Ці питання знаходяться постійно в полі зору практично всіх вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференцій, які проводяться в країні на базі навчальних закладів. Зібрання науковців дозволяє не тільки обмінятися науковими здобутками та поставити актуальні проблеми, а й обмінятися думками щодо формування навчальних планів і їхнього наповнення, співвідношення аудиторних і практичних занять, лекційного

процесу і практик, оскільки більшість ВНЗ мають значний досвід з організації навчального процесу і підготовки кадрів для різних сфер суспільної діяльності. Тому дана проблематика є завжди актуальною і знаходиться в центрі уваги.

Означення невирішених питань. Питання підготовки кадрів в першу чергу стосуються якісного наповнення програм, співвідношення навчальних дисциплін та інших сутнісних аспектів формування конкурентоздатного фахівця з туризму. Тобто, ми задаємось питанням: якого фахівця маємо готувати? Оскільки від підготовленості фахівця сьогодні залежить розвиток туризму завтра. Водночас, практично не розглядаються питання: 1) скільки ВНЗ сьогодні готують кадри для туризму? 2) як розподіляються випускники за рівнем підготовки і наскільки це відповідає вимогам галузі? 3) якою є регіональна картина співвідношення місцевого рівня розвитку туризму і потреб в кадрах із «розмахом» ВНЗ з ліцензування даної спеціальності? Саме відповідь на ці та інші питання є метою даного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Пропонований регіональний аналіз системи підготовки кадрів для сфери туризму є поглядом географа на означені проблеми. Статистичною базою дослідження стали матеріали, надані на запит автора Державною Акредитаційною Комісією України (лист № 446-ДАК України від 01.04.2010 р. – 47 арк.).

Ретроспективний аналіз формування системи підготовки фахівців з туризму в нашій країні дозволяє стверджувати про доволі тривалу історію і безперервність цієї освіти з 1970-х рр. ХХ ст. Відповідно до Постанови ЦК КПРС та ВЦРПС від 1969 р. були створені Республіканські ради з туризму і екскурсій, які потребували кадрів: методистів з розробки екскурсій і турів, екскурсоводів, інструкторів і т.д. для забезпечення зростаючого туристичного процесу. Саме таке завдання було сформульоване у зверненні до провідних ВНЗ країни і саме з середини 1970-х років Таврійський (тоді Симферопольський) та Київський державні університети розпочали підготовку фахівців з вищою освітою для забезпечення туристичної діяльності. З 1978 р. підготовку фахівців з середньою фаховою освітою розпочав Київський технікум готельного господарства.

Тобто, система підготовки кадрів для туризму в Україні не створювалась «з нуля», але міцного підґрунтя для її розвитку не було.

У 1990 р. була відкрита перша в Україні спеціалізована кафедра з підготовки кадрів для туризму – кафедра країнознавства та туризму на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Років за 5 по тому, після формування Державного комітету України з туризму (1994 р.), прийняття Закону України «Про туризм» (1995 р.), тобто певного державного «оформлення» галузі туризму, її «легітимізації» почали відкриватись кафедри і створюватись ВНЗ туристичного профілю. З метою узгодження навчальних планів і програм, тобто фактичного узгодження напряму підготовки фахівців, була

створена і з 1997 р. почала діяти громадська Асоціація ВНЗ готельного і туристичного профілю, яка сьогодні нараховує понад 80 членів. Тоді ж утворилась Фахова рада з туризму, якій Міністерство освіти делегувало функції координатора системи підготовки кадрів. Все це були кроки на шляху подальшої стандартизації освіти в сфері туризму.

Стандартизація освіти розпочалась у зв'язку з приєднанням України до європейського освітнього простору. 2003 р. наказом МОНУ була створена робоча група у складі представників майже 20 ВНЗ, які вже готували кадри для туризму, і ця група напрацювала, на підставі узагальнення власного досвіду, досвіду провідних ВНЗ Європи, ГСВОУ 0504-туризм, затверджений 2004 р. Міністром України.

Стандартизації передувало включення туризму до переліку напрямів підготовки фахівців як окремого напрямку підготовки. Тому в Стандарті були передбачені спеціальності: 1) туризм; 2) готельне господарство – рівня бакалавр, а також 3) «молодший спеціаліст з організації обслуговування в готелях і готельних комплексах». ГСВОУ 0504 – «туризм» рівня «бакалавр» (6.050401) був затверджений 2004 р. З того часу практично всі ВНЗ, які готували кадри для туризму, перейшли на навчання за затвердженим стандартом. Подальше реформування в освітній сфері, зокрема, зміни у переліку спеціальностей, торкнулися й туризму.

За час стандартизації підготовки кадрів для сфери туризму (з 2004 р.) туризм з позиції «галузь знань» перейшов на позицію «спеціальність» і змінив тричі «приналежність», що не могло позитивно позначитись на якості навчальних планів і програм – таблиця 1.

Табл. 1.

Зміна статусу

2004 р.		
Напрямок підготовки «туризм» (0504)		
	2006 р.	
	Галузь знань «Культура» (0201) спеціальність «туризм» (6.020107)	
		2009 р.
		Галузь знань «сфера обслуговування» (1401) спеціальність «туризм» (6.140103)

Динамічно зростаючий туризм є привабливим місцем для працевлаштування і професія фахівця з туризму є досить популярною в країні, що обумовлює значні конкурси при вступі і стимулює бажання ВНЗ отримувати максимально можливі ліцензійні обсяги з підготовки за цією спеціальністю (рис. 1).

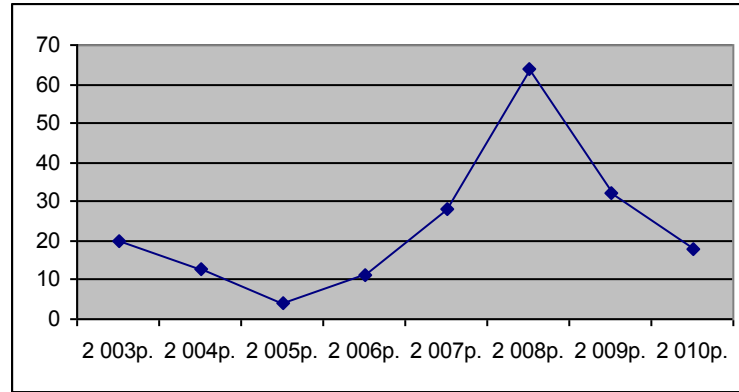

Рис. 1. Динаміка ліцензування ВНЗ України

Кількість ліцензіатів всіх рівнів акредитації і форм власності становить 184, це 91 ВНЗ. З них 53,8% припадає на ВНЗ III- IV рівня акредитації, решта 46,2 % - I-II рівня. Більшість ВНЗ є державними (63,4%). Тобто, практично половина ВНЗ готують фахівців з середньою освітою рівня «молодший спеціаліст» і третина з них є структурними підрозділами ВНЗ III-IV рівня акредитації, які готують бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Таким чином забезпечена наскрізність у підготовці фахівців і охоплені всі виконавські рівні. При цьому студенти мають можливість фахової орієнтації вже в останніх класах школи, вступаючи до технікумів і коледжів за спеціальністю 5.140103 «молодший спеціаліст з туристичного обслуговування», а потім на 2-3 курси відповідного ВНЗ для отримання кваліфікації «бакалавр туризму».

Певною «хворобою зростання», яка, однак, має яскраво виражене економічне підґрунтя, можна вважати наявність в системі підготовки кадрів для туризму відокремлених підрозділів (філії, навчально-консультаційні центри, відділення, факультети, інститути), які діють на підставі ліцензій, отриманих головним ВНЗ. Серед ВНЗ III - IV рівнів акредитації відокремлені підрозділи становлять майже 50%, готуючи здебільшого бакалаврів і молодших спеціалістів. Внаслідок заходів, які вживаються МОНУ молодьспорт щодо посилення контролю за якістю підготовки кадрів у відокремлених підрозділах, їх кількість почала зменшуватись.

Якого профілю є ВНЗ, що ліцензують спеціальність «туризм» і розпочинають підготовку кадрів для цієї сфери діяльності? Слід зазначити, що туризм є синтетичною сферою діяльності, де необхідні знання з різних галузей знань: гуманітарних, природничих, економічних, технічних. Це значно розширює коло «претендентів» на надання відповідних освітніх послуг і створює додаткові проблеми узгодження різних базових систем підготовки (підготовка «гуманітарія» і «технаря» різняться вже на рівні складання навчального плану і розподілу навчальних дисциплін за блоками і т.д.). І тут ми маємо проблему «перетягування ковдри»

представниками різних напрямів знань, кожна з яких вважає себе головною в даній царині. З одного боку, ніби всі науковці погоджуються з тим, що наука про теоретико-методологічні основи розвитку туризму (туризмологія) є наукою, приналежною до суспільного циклу наук, з іншого, на практиці, спостерігаємо за експансією економічної науки на всі сфери знання, які вона намагається охопити і не завжди успішно, а часто поверхово, що негативно впливає на кінцевий продукт – рівень фахової підготовки. Стандарт освіти з туризму дедалі більше віддаляється від збалансованості у представництві різних галузевих наук, які мають становити основу підготовки фахівця з туризму.

Сьогодні фахівців з туризму готують класичні національні університети, педагогічні університети, економічні, технічні, спеціалізовані ВНЗ і переважаюча більшість з них є державними.

На карті України як головні центри з підготовки фахівців з туризму виділяються міста Київ, Харків, Львів, Луганськ і замикає п'ятірку «лідерів» Запоріжжя. Тут концентруються провідні не тільки для регіонів, а й для країни ВНЗ, переважно III- IV рівнів акредитації, які здійснюють підготовку фахівців за всіма рівнями, включно з магістрами. Водночас в розрізі регіонів ми маємо більш строкату картину завдяки наявності відокремлених підрозділів і ВНЗ I-II рівнів. На мапі країни є регіони, в яких поки діють виключно відокремлені підрозділи (Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська області); Житомирська та Рівненська області представлені тільки підготовкою молодших спеціалістів. Значними центрами підготовки кадрів для туризму є популярні дестинації Кам'янець-Подільський, Умань, Ізмаїл.

Географічний підхід до аналізу інформації передбачає пошук зв'язків і залежностей між об'єктом дослідження і територією. В нашому випадку територію характеризують такі параметри як: 1) рівень розвитку галузі туризму (організаторів туризму), який визначається за індикаторами кількості підприємств та кількості зайнятих; 2) кадровий потенціал з індикатором «частка населення віком до 15 років», за якою можна визначити «приток» абітурієнтів до ВНЗ у найближчі роки.

Динаміка розвитку галузі туризму (організаторів туризму) є в цілому позитивною, хоча й не позбавленою коливань (табл.2). Однак наявна цікава тенденція: протягом XXI ст.. кількість туристичних підприємств (туроператорів і турагентів) зростає, а кількість зайнятих – зменшується (рис.2). Так, за даними Державної служби туризму і курортів, якщо у 2000 р. на одне підприємство припадало в середньому 13,6 працюючих, то у 2010 р. – вже 4,7. Пояснити цю обернену залежність можна у два способи: 1) туристичні компанії приховують реальну кількість працюючих задля зменшення податків (зарплата в конверті, відсутність трудової книжки – явища поширені в туризмі); 2) рішення щодо скасування необхідності ліцензування турагентської діяльності позначилось зростанням турагентів – малих підприємств із середньою зайнятістю 1-3 чол. Туроператори

становлять 30,5% суб'єктів ринку туристичних послуг і середня кількість працюючих у них коливається від 5 до 50 осіб.

Табл. 2

Динаміка розвитку галузі туризму

Роки	К-ть тур.підприємств, од	Середньооблікова кількість працівників, тис.ос.
2000	2448	33,2
2002	3134	39,7
2004	2519	23,5
2008	3833	23,3
2010	4829	22,8

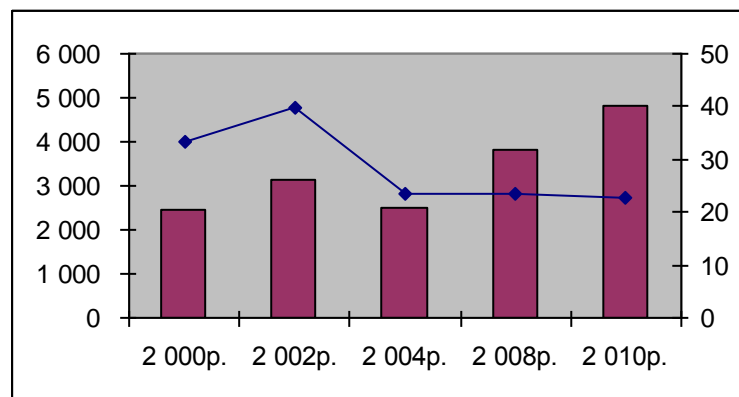

Рис.2. Співвідношення росту підприємств туризму і кількості зайнятих на них

Регіональний аналіз за кількістю зайнятих в сегменті організаторів туризму (картосхема 1) свідчить, що, при середній кількості зайнятих 4,7 осіб на 1 підприємство, варіаційний розмах цього показника є дуже значним: від 1,2 (Київська обл.) до 13,6 (Кіровоградська).

Прослідковується залежність – чим більше турагентів і менше туроператорів в регіоні, тим вищий даний показник і можна стверджувати про зростання кількості дрібних підприємств в сфері організаторів туризму, які потребують універсально підготовлених фахівців (рівня бакалавра). Тобто, фахівці, які отримують диплом бакалавра з туризму, мають бути достатньо підготовленим для практичної роботи в сфері туризму, як мінімум для організації турагентської діяльності. Діючий стандарт освіти рівня «бакалавр», спадкоємний всім попереднім стандартам, в цілому відповідає вимогам ринку праці, хоча й потребує корегування у відповідності до виробничих потреб, технологічний рівень яких постійно зростає. Як видно з картосхеми 1, в цілому по регіонах спостерігається певне співвідношення між розвитком галузі туризму і ліцензійними обсягами з підготовки фахівців для цієї сфери, хоча наявні й значні диспропорції, як у Луганській області.

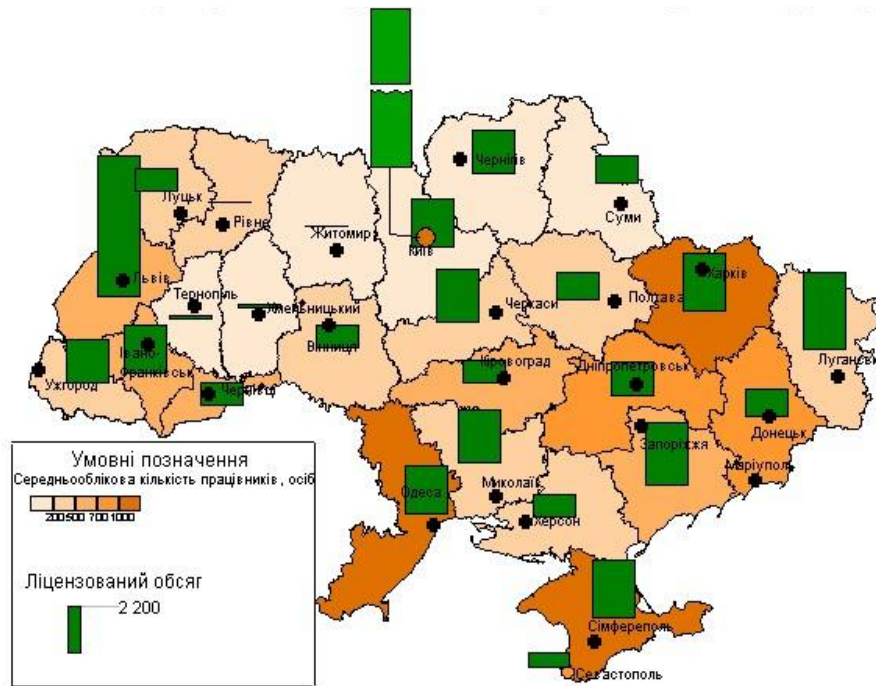

Рис. 3. Регіональна структура ВНЗ України, які готують кадри для туризму, за рівнем акредитації

Аналіз картосхеми 2 дає підстави для наступних висновків: 1) кількість ВНЗ з підготовки фахівців з туризму в цілому відповідає обсягам туристичної діяльності в регіоні, а співвідношення між рівнями підготовки визначається здебільшого тим, якого рівня акредитації ВНЗ превалюють в регіоні; 2) спостерігається відповідність між ліцензійними обсягами, кількістю ВНЗ та рекреаційно-туристичною спеціалізацією регіонів. Лідером за кількістю ВНЗ є Київ, який значно виділяється на фоні Київського регіону. Значна кількість ліцензованих за всіма рівнями підготовки ВНЗ сконцентрована в Криму, Карпатському регіоні (Львів, Івано-Франківськ, Чернівці). Кількість та структура ВНЗ Харківської та Черкаської областей практично ідентична, що відповідає активній політиці Черкащини, яка позиціонується як туристичний регіон.

Ліцензійні обсяги ВНЗ коливаються від 15-30 осіб (1 група) до 100 осіб – для молодшого спеціаліста, але в більшості становлять 30 осіб; з підготовки бакалаврів ліцензійний обсяг коливається від 30-60 до 200–500 осіб (з урахуванням відокремлених підрозділів); підготовка спеціалістів і магістрів обмежується обсягами від 15 до 60 осіб. Значними наборами позначені відокремлені підрозділи (від 150 до 250). Розрахунки показують, що в разі, коли ВНЗ повністю вибирають обсяги ліцензії, вони мають щорічно випускати 18,3 тис. фахівців всіх рівнів підготовки, що становить 80,3% від загальної чисельності зайнятих у галузі сьогодні.

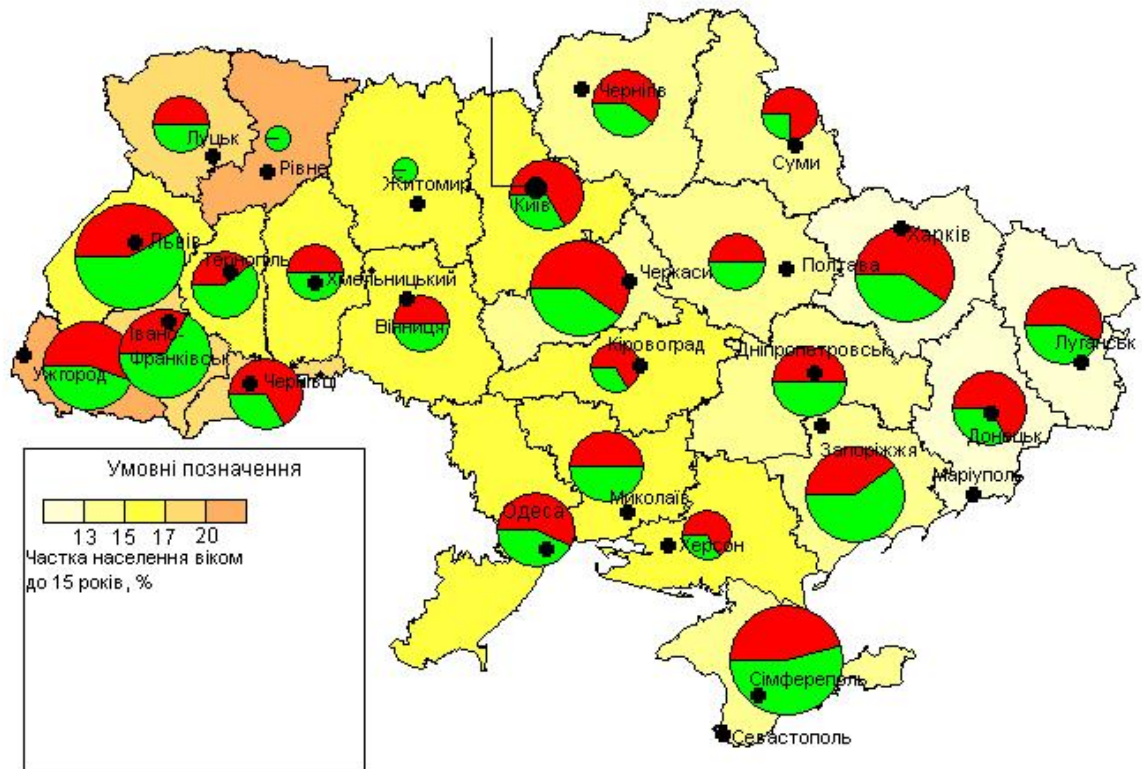

Рис. 4. Регіональна структура ВНЗ України, які готують кадри для туризму, за рівнем акредитації

Таким чином: або ВНЗ завищують ліцензійні обсяги і не вибирають їх; або готують потенційних безробітних; або реальна кількість зайнятих в галузі не відповідає даним статистики; або має місце сукупна дія зазначених процесів, що свідчить про розбалансованість системи «ВНЗ – галузь», коли ВНЗ, керуючись популярністю професії турменеджера, не тільки збільшують набори (в тому числі й комерційні), а й піднімають ціну за навчання, забезпечуючи додаткові надходження ВНЗ і забезпечення (в кращому разі) підготовки фахівців для інших, менш престижних, професій, а в гіршому, просто «проїдають» їх. Значна кількість студентів зазвичай знижує якість підготовки, оскільки втрачається індивідуальний підхід, зменшується контроль за якістю знань, формалізується процес діагностики знань тощо.

Які ж перспективи можемо побачити на підставі регіонального аналізу картографічного матеріалу? Досвід цього, 2011 р., показав, що за умов зменшення кількості випускників шкіл і, відповідно, кількості абітурієнтів, зростає конкуренція між ВНЗ. Ця закономірність ринкових відносин є загальною для всіх, «працює» вона й для сфери туризму. Саме тому ми проаналізували демографічну ситуацію по регіонах на середньострокову (15 років) перспективу і отримали матеріали для роздумів. Найменшим приростом населення, тенденціями до депопуляції характеризуються східні регіони країни, які мають, при порівняно незначних обсягах туристичної діяльності, ситуацію, коли практично

більшість наявних в регіоні, наприклад, Луганському, ВНЗ мають значні ліцензійні обсяги за спеціальністю «туризм». Україна поки що не належить до країн зі значною трудовою мобільністю населення і тому сподіватися на те, що кадри, підготовлені на Луганщині, знайдуть собі працевлаштування на Прикарпатті (де, до речі, також готують значну кількість кадрів) марно. Покладатися на те, що ринок освітніх послуг, зростаюча на ньому конкуренція «владнають» ситуацію з підготовкою кадрів, в т.ч. і для туризму, не варто, оскільки процес цей буде тривалим і болісним.

Висновки. Наявна структура ВНЗ з підготовки фахівців для сфери туризму потребує упорядкування: 1) збалансування за рівнем підготовки між фахівцями з середньою та вищою освітою, в першу чергу; 2) приведення у відповідність обсягів підготовки з регіональними потребами в кадрах для галузі; 3) урахування регіонального аспекту розвитку мережі ВНЗ з підготовки кадрів для туризму.